

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE
Norwegian School of
Theology, Religion and Society

Bibelundervisning for ungdom

Dokumentanalyse av det tilrettelagte konfirmantopplegget *Se, smak og kjenn!* og dens bruk av artefakter inn i bibelundervisningen.

Kristina Amundsen Nomme

Veileder

Førsteamanuensis Ingunn Aadland

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,

AVH5045: Masteroppgave i erfaringsbasert master i kirkelig undervisning (15 ECTS), vår 2023

Antall ord: 10247

Forord

Takk til veileder som har gitt gode og konstruktive tilbakemeldinger underveis det siste halvåret, og for hennes smittende humør. Takk til alle medstudentene de siste tre årene. Det har vært en fantastisk klasse å være en del av, til tross for digitale timer grunnet oppstart midt i pandemi. En ekstra stor takk til samboer, venner og familie som har gitt meg rom til å være hele meg når motivasjonen og skriveysten har gått opp og ned det siste halvåret.

Sammendrag

I denne masteravhandlingen tar jeg for meg en todelt problemstilling der jeg prøver å finne ut av hvordan artefakter tas i bruk i undervisningen i det tilrettelagte konfirmantopplegget *Se, smak og kjenn!* som er utviklet i 2006 av prest Rune Rasmussen:

1. *Hvordan brukes artefakter i bibelundervisningen i opplegget «Se, smak og kjenn!» og hvilken funksjon har disse?*
2. *Hvordan kan vi ta i bruk artefakter slik at ungdommer, uavhengig av funksjonsevne, vil bruke Bibelen og bibelhistoriene mer konkret i egne liv?*

Den første delen av analysen vil se på hvordan artefaktene brukes i bibelundervisningen, mens den andre delen av analysen ser på hvordan vi som undervisere kan ta i bruk artefakter som en inspirasjon inn i videre arbeid med bibelundervisning. Ved å overføre deler av opplegget kan vi muligens klare å gjøre Bibelen mer relevant for ungdom nå i dag. Analysen bruker Lev Vygotskijs sosiokulturelle læringsteori om artefakter og Aleksei Leontievs kulturhistoriske aktivitetsteori for å vise til hvordan vi i lærer gjennom deltakelse i fellesskap og gjennom å ta i bruk redskaper. Rasmussen har laget et opplegg som bruker egne bibelkort med bilder for å gjøre bibelhistoriene levende. Opplegget er tiltenkt konfirmanter med nedsatt funksjonsevne. Da jeg ble kjent med opplegget på et kurs i starten av året var førsteinntrykket mitt at dette var noe jeg som bibelunderviser hadde savnet, både som frivillig og som ansatt i kirken. Bibelen står ikke like høyt i kurs hos verken barn, unge eller voksne i disse dager og pandemien har lært meg at jeg må tenke nytt når det kommer til undervisning. Bibelkortene brukes som artefakt, og denne måten å formidle Bibelen på har en overføringsverdi i arbeid med barn og unge. Det må bare brukes i riktig setting og format. Ideen bak kortene kan absolutt videreutvikles til å kunne brukes for barn og unge, uavhengig av funksjonsevne i dag. Dersom vi tar med oss ideen av bibelbildekortene inn i noe som er litt mer digitalt kan dette være med på å gjøre bibelhistoriene mer levende for dagens ungdom, og kanskje også mer livsnære. Et av hovedfunnene i prosessen med denne avhandlingen er at opplegget *Se, smak og kjenn!* er mer predikantpreget og enn teologisk forankret. Fokuset i formidlingen ligger på å fortelle om Jesus, og ikke nødvendigvis å lese historien som den står skrevet i Bibelen.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tema og begrunnelse.....	1
1.2	Problemstilling.....	2
1.3	Materiale.....	2
1.4	Metode.....	3
1.5	Oppgavens struktur.....	3
2	Teori.....	4
2.1	Bibelen som medierende artefakt.....	4
2.1.1	Kulturhistorisk aktivitetsteori.....	5
2.1.1.1	Medierende artefakt i arbeid med barn og unge.....	7
2.1.1.2	Språk som medierende artefakt.....	8
2.2	Bibelbruk.....	8
2.2.1	Konfirmantbibelen som artefakt.....	9
2.3	Konfirmasjonstidens innhold.....	9
2.3.1	Livsmestring og livstolkning.....	10
2.3.2	Kirkens tro og tradisjon.....	10
2.3.3	Kristen tro i praksis.....	11
2.3.4	Kjernetekster i <i>Plan for trosopplæring, Gud gir – vi deler</i>	11
2.3.4.1	Hvordan brukes kjernetekstene i trosopplæringen?.....	12
3	Analyse.....	13
3.1	Primære, sekundære og tertiære artefakter i «Se, smak og kjenn!».....	13
3.1.1	Bruk av artefakter på stasjonene.....	14
3.1.2	Hvilken funksjon har artefaktene i <i>Se, smak og kjenn!?</i>	17
3.1.3	Bibelfortellingene ved fortellingsstasjonen.....	18
3.2	Bibelen som artefakt i «Se, smak og kjenn!».....	19
4	Drøfting.....	21

4.1	Dagsaktuelt eller utgått på dato?	21
4.2	Overføringsverdi til tross for kritisk blikk?.....	23
5	Oppsummering	26
6	Litteratur.....	28

1 Innledning

1.1 Tema og begrunnelse

Tema for avhandlingen min er bibel og livstolkning. Jeg vil se på hvordan ungdom kan lære seg å bruke Bibelen inn i deres liv, slik at de kan bruke den inn i de ulike livsfasene fremover, uavhengig av funksjonsevne. Min oppfatning er at ungdoms bibelkunnskap svekkes for hvert kull vi møter i konfirmantundervisningen, og i andre sammenhenger. Jeg vil i denne oppgaven utforske hvordan vi som undervisere kan legge til rette for at alle skal få mulighet til å få dekket kunnskapshullene sine. Selv er jeg oppvokst på sommerleirer og festivaler, og da jeg som 10-åring skulle på leir for første gang, sto det "Bibel og skrivesaker" på pakkelisten. Det skapte en uro hjemme hos oss. For som en familie som definerte seg som "ikke-kristne" var det ikke en selvfølge at vi hadde bibel lett tilgjengelig. Nå, 20 år senere, er det fortsatt mange i min omkrets eller familie som ikke har et forhold til Bibelen og hvordan den brukes. Vi møter flere og flere ungdom som nesten ikke har hørt om bibelske skikkelser og lignelser. De tar ikke lenger bibelske referanser når de dukker opp i film, musikk eller i vår undervisning. I et møte med en av de kristne barne- og ungdomsorganisasjonene fikk jeg nyss i at "Bibel og skrivesaker" fortsatt står på pakkelisten, men nesten kun av tradisjon. Det er noe som bare blir stående år etter år som plikt, eller for å kunne vise til at det er en leir med kristen forankring. Ledere i organisasjonen forteller at det er vanskeligere å få tak i noen som kan, eller vil ha, bibeltimer på leir. Det fases ut til å bare være undervisning om det å være en god venn eller en som tar vare på jorda, og det som vi kjenner som den klassiske bibelundervisningen forsvinner. I noen tilfeller blir ikke Bibelen vist frem, og heller ikke brukt underveis i undervisningen. Da jeg reiste på leir første gang som 10-åring, skapte «bibel og skrivesaker» på pakkelisten en følelse av at jeg egentlig ikke passet inn i organisasjonen eller på kristenleir. Jeg reiste likevel, men opplevde at Bibelen som vi til slutt fikk tak i, bare ble liggende i bunnen av bagen hele uken. Ingen ba meg om å ta den med til undervisningen. Bibelen har ikke lenger en sentral plass i undervisningen i grunnskolen, og det kan dessverre bli personavhengig om KRLE-læreren synes det er relevant å henvise til Bibelen. Min mening er at undervisere, enten det er i menighet eller i organisasjoner, må bli bedre på å bruke Bibelen fysisk inn i undervisningen. Vi må la barn og unge selv få oppdage hvilke skatter som gjemmer seg i disse bøkene. Etterdønningene av pandemien og nedstengning har vist at flere sliter med den psykiske helsen. Min påstand er at dersom vi kan få ungdom til å oppdage at

mennesker i alle tider har opplevd at livet går opp og ned, kan Bibelen igjen få sin plass som den lære- og veiledningsboken den er. Kanskje kan vi bidra med en form for trygghet, ved å vise til bibeltekster hvor andre har opplevd mye av det samme. Vi må bare lære de hvordan de får tak i disse tekstene, og hvordan det kan tolkes inn i eget liv. Etter å ha vært på HEL-konferansen (kirkens inkluderingskonferanse), har jeg latt meg inspirere av en mulig overføringsverdi i undervisningsopplegg laget for grupper med nedsatt funksjonsevne. Kirken, kristendommen, og heller ikke Bibelen har like mye plass i samfunnet som før. Derfor er det på tide å snu litt om på bibelundervisningen for ungdom. Kanskje kan vi få ungdom til å interessere seg i tekstene dersom undervisningen blir mer konkret og lettere forståelig.

1.2 Problemstilling

Problemstillingen jeg har valgt i denne avhandlingen er todelt:

Den første delen i problemstillingen handler om hvordan bibelhistoriene blir undervist i det tilrettelagte konfirmantopplegget *Se, smak og kjenn!* Den andre delen ser på om det er mulig å overføre noen av de pedagogiske grepene til bibelundervisning for ungdom:

1. *Hvordan brukes artefakter i bibelundervisningen i opplegget «Se, smak og kjenn!» og hvilken funksjon har disse?*
2. *Hvordan kan vi ta i bruk artefakter slik at ungdommer, uavhengig av funksjonsevne, vil bruke Bibelen og bibelhistoriene mer konkret i egne liv?*

1.3 Materiale

Materiale i denne oppgaven er det tilrettelagte konfirmantopplegget *Se, smak og kjenn!* av spesialprest Rune Rasmussen. Materiale er et ressurshefte med 10 ulike konfirmantsamlinger, samt noe bakgrunn og metodestoff. I tillegg til dette ressurshefte, er det en boks med 80 bildekort, fordelt på 10 bibelhistorier som brukes aktivt inn i opplegget.

Opplegget til Rasmussen er et opplegg fra 2006, og i 2022 kom det ut en revidert utgave av *Levende fortellinger*, bibelkortene som hører til. Denne gangen med både bilder og tegn-til-tale. Det finnes svært få kristne ressurser med tegn-til-tale, og dette kan være en ny og

spennende ressurs inn i bibelundervisningen for alle. Tegn-til-tale brukes mest blant dem som ikke har verbalt språk. Min påstand her er at overføringsverdien ved bruken av disse kortene kan være stor for mottakeren, uavhengig av om en har et verbalt språk eller ikke, fordi det gjør bibelhistoriene mer levende. Disse kortene vil være en ekstra ressurs i møte med de ungdommene som ikke har like stor kjennskap til bibelhistoriene, slik som ungdom hadde for 20-30 år siden. Bibelkortene til det tilrettelagte opplegget brukes som en medierende artefakt, og jeg vil derfor se til teorier om sosiokulturell læringsteori og kulturhistorisk aktivitetsteori for å kunne begrunne hvorfor jeg mener at dette er overførbart.

1.4 Metode

I denne masteravhandlingen vil jeg bruke metoden dokumentanalyse. Ettersom avhandlingen er begrenset i omfang, vil kun deler av ressursheftet til det tilrettelagte konfirmantopplegget *Se, smak og kjenn!* analyseres for å se etter hvordan artefakter brukes i bibelundervisningen. Jeg vil også se etter hvilke funksjoner disse artefaktene har i undervisningen som presenteres. For å finne ut av dette anvender jeg sosiokulturell læringsteori, som er Lev Vygostkijs lære om artefakter. Jeg vil også se på videreføring av disse teoriene inn i det som kalles kulturhistorisk aktivitetsteori. Disse teoriene fokuserer på hvordan vi lærer bedre ved å gjøre ting, eller lærer ved ta i bruk redskaper, hjelper analysen med å finne frem til hvordan artefakter brukes inn i bibelundervisningen. Analysen setter søkelys på selve undervisningssamlingen med de ulike stasjonene som de inneholder, og her hvilke bibelhistorier som ideskaper av opplegget legger vekt på. Kjernetekstene i trosopplæringsplanen til Den norske kirke, samt de ulike aspektene i trosopplæringsinnhold, vil også være et bidrag inn i analysen for å se etter om de bibelhistoriene som bibelundervisningen inneholder, er tilstrekkelig til det 14-15 åringer skal gjennom i løpet av konfirmasjonstiden. Når analysen er gjort, vil jeg så utforske overføringsverdien ved bruk av artefakter inn i bibelundervisning for ungdom.

1.5 Oppgavens struktur

Denne oppgaven er delt opp i fire kapitler. Innledningsvis beskrives bakgrunn og motivasjonen for problemstillingen, deretter i andre kapittel presenteres teorier om artefakter og trosopplæringsplanens innhold. I tredje kapittel analyseres undervisningsopplegget opp

mot teori, og i det siste og fjerde kapittel, vil analysen som er gjort diskuteres og drøftes. Avslutningsvis oppsummeres det som er funnet i oppgaven.

2 Teori

2.1 Bibelen som medierende artefakt

For at vi skal kunne finne frem til hvilke artefakter som brukes i materialet, må vi se på ulike teorier som omhandler tema artefakter. I sosiokulturell læringsteori er det artefakter, mediering og aktivitetsteori som er mest brukt i læren om hvordan vi mennesker tilegner oss kunnskap.

Vi bruker aldri «hele» religionen på en gang, vi tar i bruk noe: enkelttekster, salmer, ritualer, fortellinger og trossannheter. Læringen påvirkes av hva vi som undervisere og planarbeidere gjør bruk av når vi velger ut innholdet som det skal undervises om, både når det gjelder teori og praktisk erfaringslæring (Melangen, s. 41)

Den russiske psykologen, Lev Vygotskij (Senere referert til som Vygotsky) utarbeidet i kjølvannet av den russiske revolusjonen en del tanker om hvordan mennesker lærer. Vygotskij har betydd mye for sosiokulturell læringsteori ved at han hevdet at mennesket må forstås i sammenheng med den kulturen og det miljøet som det lever i. Hans poeng er at vi lærer bedre ved å ta i bruk «redskaper». «Redskaper» er ikke bare fysiske ting, men også måten vi tenker på og måten vi lærer oss å tenke på. Sosial aktivitet poengterte Vygotskij var vesentlig og grunnleggende viktig for utviklingen og tenkningen hos mennesket. Først deltar barnet i det sosiale, og lærer gjennom det, deretter overfører barnet læringen til seg selv og tar med seg erfaringen videre inn i neste sosiale setting. (Melangen, s.38) Vygotskij skiller mellom materielle og symbolske redskaper for mediering, og etter hans tid er teoriene hans om de materielle redskapene utviklet videre (Leganger-Krogstad, s. 41). Religiøse materielle artefakter kan være store kirkebygg, buddhastatuer, moskeer og jesusfigurer, og de kan være små redskaper som brød og vin, syvarmet lysestake, koran osv.

Religion er slik sett mye mer enn språk, fortolkninger og overbevisninger. (Afdal, s. 12)

De materielle redskapene inngår i forskjellige praksiser, og med det gir dem mening. En materiell meningsproduksjon, som aktører tar del i, oppstår dermed. De religiøse redskapene inngår i nye praksiser og sammenhenger som man ikke nødvendigvis tenker på som religiøse. Dette skjer bla. i populærkulturen. Den historiske meningen til redskapene blir da byttet ut med en ny sammenheng. De symbolske redskapene som bilder, språk, fortellinger eller musikk er som oftest også materielle. Korset er bla. et materielt bilde og musikken som blir til i gudstjenesten, er musikk som oppstår gjennom materielle instrumenter og musikere. De symbolske redskapene har en materiell side, og de materielle redskapene har symbolske aspekter (Afdal, s.12). Når disse to sidene ved artefaktene er i interaksjon med hverandre, utvikles de og transformeres. Religiøse artefakter har en indre forståelse og et ytre bruk. Nattverd og bibel har lange tradisjoner i kirken, og har gjennom tidene fått sin betydning ved et ytre bruk, mens lystenning og sang er litt mer flytende i sin mening.

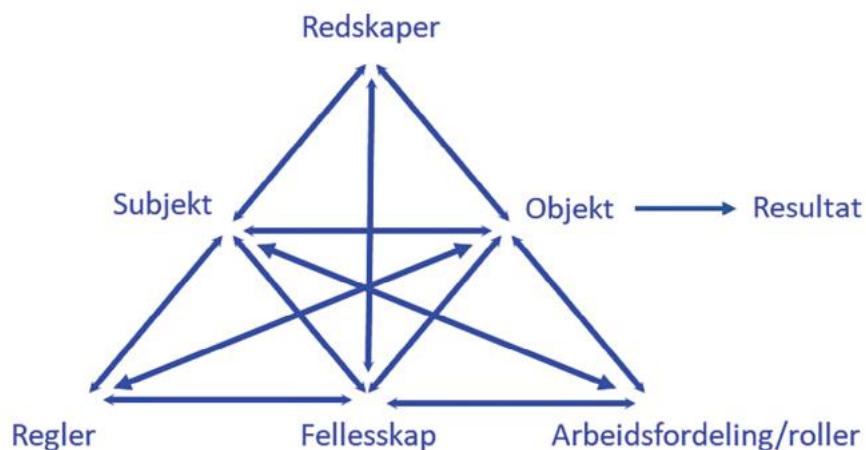
Tre nivåer av artefakter

Primære artefakter: som nål, øks, skriveinstrumenter, ord og telekommunikasjonsnettverk. Ting som brukes i sosiale praksiser. Å lese Bibelen er et eksempel på en primær artefakt. Bibelen på dette nivået brukes som en «(daglig) bruksbok/gjenstand» (Leganger-Krogstad, s.42). **Sekundære artefakter:** er handlinger der hvor de primære artefaktene blir brukt. Her inkluderes tradisjonell oppfatning, oppskrifter, lærebøker, innretninger og normer. (Postholm mfl., s.18). Gudstjenesteordning og liturgi kan være sekundære artefakter som brukes i en menighet. (Afdal, s. 14) **Tertiære artefakter:** Dette nivået er mer preget av det abstrakte, og Wartofsky og Cole presenterer dette som «forestillingsverdener». Artefaktene lager sine egne regler og sin egen verden, som ikke har tilknytning til den praktiske virkeligheten. Det er et nivå hvor spill, kreativitet og fantasi får rom. Det finnes en rekke forestillingsverdener i de ulike religionene. Fortellinger fra Bibelen og koranen er ulike forestillingsverdener som kan være med å gjøre mennesker oppmerksom på hvordan deres hverdag kan tolkes. (Afdal, s. 14). Det samme gjelder religiøs musikk og kunst.

2.1.1 Kulturhistorisk aktivitetsteori

Den sovjetiske utviklingspsykologen, Aleksei Leontiev, viderefører Vygotskijs tanker om sosiokulturell læringsteori i 1978. Det er i dag det som kalles kulturhistorisk aktivitetsteori (KHAT). Vygotskijs tanke var at det var en klar sammenheng mellom språket vårt og vårt

intellekt. Den viktigste måten vi utvikler vår bevissthet på, er ved semiotisk meditasjon, eller bruk av tegn og språk (Postholm mfl., s.17). Vygotskij hevdet også at de ordene som blir brukt i en sosial setting, blir en del av personens læring og tankegang. Når en har etablert et sosialt språk, vil dette internaliseres, som betyr at det ikke er hørbare ord. Da vil disse språkstrukturene som er dannet bli en del av den videre tankestrukturen. Ved felles refleksjoner eller sosial samhandling, vil dette påvirke hvordan en person lærer. (Postholm mfl., s.17) KHAT er en teori som kategoriseres innenfor sosialkonstruivistiske teorier, og i rapporten til Postholm mfl. vises det til at sosiokulturell læringsteori og kulturhistorisk aktivitetsteori ansvarliggjør mennesket som den aktive handlende. Læringen skjer i møte med mennesker i en sosial samhandling, og er ikke noe som er gitt fra start. Kunnskapen utvikles i det handlende rommet, og vil alltid være i endring. Den kulturelle, sosiale og historiske settingen mennesker lever i, vil ha en betydning for hvorfor en oppfatter og forstår som en gjør. Mennesker som lever i samme kontekst vil dermed kunne dele en felles forståelse, mer eller mindre (Postholm mfl., s.17). *Aktivitetsteori handler om hvordan mennesker virker i et fellesskap* (Sandsmark, s. 210). Leontiev videreutviklet Vygotskys teorier, og beveget seg fra å snakke om individet, til å snakke om et system. Det åpner opp en forståelse for hvordan vi som individer er en del av noe større. Han startet å bruke begrepet «aktivitetssystem», figuren nedenfor viser hvordan Engeström (2001) har tegnet systemet (Sandsmark, s.211)

Engeström har vært en av dem som igjen har videreutviklet teorien om aktivitetsteori, og hans hovedbidrag er ved å sette de ulike aktivitetssystemene opp mot hverandre. Mennesker er del i ulike systemer som skole, fritidsaktiviteter, jobb, kirke, familie osv., og her mellom

systemene er det et nettverk og en dialog av interagerende aktivitetssystemer. Vi som individer står bevisst, eller ubevisst i forhandling mellom disse systemene. (Sandsmark, s.211).

Sandsmark tar seg for seg de tre nederste begrepene i grunnlinjen til aktivitetsteorien:

Regler: Denne faktoren handler om visse retningslinjer eller normer. Både eksplisitt og implisitt. Eksplisitte regler er f.eks. det som kirkelige undervisningsansatte følger; Plan for trosopplæring. Her kan det også være andre læreplaner, eller instruksjoner som er i organisasjoner, både lokalt og nasjonalt. En implisitt norm kan være hvordan fellesskapet og individene er sammen. **Fellesskap:** Handler om alle menneskene som er i et system. Her kan det f.eks. være barn og ungdommer som er deltakere, eller frivillige voksne og undervisningsansatte. Disse gruppene kan ha samme mål for aktiviteten, men det er ikke gitt. Det kan være mange grunner og motiver til hvorfor man deltar i aktiviteten. Det er viktig å tenke på når man jobber med barn og unge. **Arbeidsdeling/roller:** Den siste faktoren viser til at den er fordelt på de ulike som deltar i aktiviteten, og som er en del av fellesskapet. Rollene er mer eller mindre styrt av konvensjonene eller de normene som er gjeldende i aktiviteten. (Sandsmark, s.212)

2.1.1.1 Medierende artefakt i arbeid med barn og unge

Sandsmark bruker aktivitetsteori for å vise til hvorfor dette er et viktig teoretisk grunnlag for voksne som jobber med barn og unge. I en artikkel i boken Trygge rom beskriver hun hennes påstand om at det ikke er utviklet tilstrekkelig grad av verktøy for ansatte i kristent barne- og ungdomsarbeid som gjør det lettere å analysere egen praksis. (Sandsmark, s. 209, 213). I aktivitetsteorien brukes begrepet objekt som en forklaring på hva som er motivet, formålet eller hensikten med aktiviteten. Når vi forkynner, spiller fotball eller leser en bok, er det med en hensikt, som da blir objektet for aktiviteten. Det er objektet som skiller aktivitetene fra hverandre, samtidig som objektet hele tiden er i forandring. Motivets for aktiviteten skaper sine egne verktøy (Sandsmark, s.214). Sandsmark bruker aktivitetsteori som et eksempel i en fortelling om en ung gutt og en frivillig leder. Fortellingen viser til at det er det sosiale fellesskapet som fremmes i ungdomsarbeidet. Sosiale samlinger, fotballkamp, leir og bading blir nevnt i fortellingen. Disse stedene er av ulike artefakter og redskaper, men de er ikke nøytrale, stillestående ting. Redskapene er hele tiden i en kommunikasjon mellom individene og sammenhengen de er en del av (Sandsmark, s.215). De sosiale samlingene, fotballkampene

og badingen er hele tiden i kommunikasjon med mye mer enn det som er opplagt. Når mennesker deltar ved slike aktiviteter, blir en hel haug av redskaper satt i sving. Bord, stoler og den fysiske møteplassen deltar i dynamikken, det samme gjør fotballtalentet, den sosiale kompetansen, språk osv. Slike redskaper kan være gode ting, som f.eks. at bord og stolene som er i bruk skaper et godt sted å være for ungdommene, men de kan også representere det som ikke er så godt. Klikker som dannes, og et tydelig skille for hvem som er innenfor eller utenfor. Artefaktene kan dermed representere et maktspill som allerede er i sving på skolen, og forflytter seg da til kirken eller på leir. Det vil naturlig nok være vanskelig for den/de voksne som er til stede å oppfatte. De fysiske redskapene er da med på å skape en distanse, sorg og usikkerhet, men de kan også romme glede og trygghet. Her er det viktig å ta i bruk språket, og kunne ha mulighet for å dele og sette ord på erfaringer, både for de voksne og for ungdommene som kommer. Det er også viktig at man ser litt ekstra til de som naturlig faller utenfor fellesskapet (Sandsmark, s.215).

2.1.1.2 Språk som medierende artefakt

Det er ikke bare de fysiske gjenstandene som er medierende verktøy, men også verbal og non-verbal kommunikasjon. Disse regnes også som artefakter. Vygotsky hevder at språket er en av de viktigste medierende artefaktene. Det er viktig fordi det former kulturen. Derfor er det ganske vesentlig når en jobber med barn og unge, kanskje da spesielt i kristne sammenhenger å være klar over hvor viktig språket faktisk er. Vygotsky snakker om et tredelt språk; det ytre, det indre, og det egosentriske språket. Det sosiale, ytre språket er det som skjer i samtalen mellom mennesker i en sosial interaksjon, mens det det indre språket er med den verbale tanken. Det egosentriske språket handler om det som skjer i tankene, og som transformeres inn i bevisstheten eller det indre språket. (Sandsmark, s. 216). Sandsmark bruker et eksempel om at «Vi kan komme til Gud med alt som er vanskelig». Dette er i utgangspunktet en god og trygg verdi for mange som jobber med barn og unge, men den setningen kan i noen tilfeller gjøre vondt verre, dersom de voksne ikke har skapt rom for at de som er til stede har mulighet til å prate om sine livserfaringer.

2.2 Bibelbruk

Det er flere ulike måter å drive med konfirmantundervisning på, og de siste årene er det blitt veldig spredt i hvilke undervisningsopplegg som tas i bruk i den enkelte menighet. Det samme skjer også i de kristne barne- og ungdomsorganisasjonene. Det er ikke en type veiledningsbok

eller ressurshefte som følges, og det er stadig mer opp til hver enkelt underviser hva den vil legge vekt på i formidling og undervisning som gis til ungdom. Det er ikke lenger gitt at Bibelen blir brukt i undervisning.

2.2.1 Konfirmanbibelen som artefakt

Konfirmanbibelen, med sine veiledninger og ekstra ressursider i forkant og etterkant av bibeltekstene, kan sees på som en artefakt inn i undervisning for ungdom. I artikkelen *Fra katekisme til liberal pietisme. Konfirmanbøker anno 2015* blir konfirmanbibelen trukket frem som et eksempel på bøker som blir brukt inn i konfirmanundervisningen i dag. Den er med på å få ungdom til å lære i en sosial setting hvor erfaringer fra eget liv er med inn i læringen. Den tar opp «katekismetemaene», men gjøres på en måte ved at konfirmantene ledes til bibeltekster der de skal reflektere over egne erfaringer. Den gir også i større grad enn den vanlige Bibelen, et inntrykk av at det er de alminnelige erfaringene, med utdrag fra trosbekjennelsen, som er utgangspunktet i kirkens lære. Det er stor plass til egen tolkning og refleksjon i opplegget som konfirmanbibelen presenterer. Alle som bruker konfirmanbibelen, både konfirmanter, prester og andre undervisningsansatte får i oppdrag å lese, lete og selv reflektere over hvilke sammenhenger som er mellom tanken, tiden og bibelteksten. Konfirmanbibelen bruker små fortellinger fra tiden vi lever i og kobler de opp mot bibelfortellingene, i stedet for å si hva som er rett eller galt. Konfirmanbibelens mål er dermed å gi konfirmantene i oppgave å selv gå tilbake til grunnteksten og kildene som har vært viktig i utviklingen av kirkens lære (Tveito Johnsen mfl., s.72)

2.3 Konfirmasjonstidens innhold

I *Gud gir – vi deler*, står det at i konfirmasjonstiden skal alle ha jobbet med Fadervår, budene og trosbekjennelsen. Konfirmantene skal kunne være fortrolige med hvordan gudstjenesten foregår, kjenne til den store fortellingen i Bibelen og sakramentene. Alt dette skal kunne ses i lys av hvordan det er i forhold til fellesskapets og egen fortelling. Det skal i løpet av konfirmasjonstiden jobbes med hovedtemaene som beskrives i trosopplæringsplanen. Hovedtemaene som beskrives er *Livstolkning og livsmestring, Kirkens tro og tradisjon og Kristen tro i praksis*. Sistnevnte berører mye av problemstillingen videre i denne oppgaven, ved praksis som bibellesning. For å kunne oppleve mestring i trospraksisen, er det viktig å kunne benytte seg av ulike redskaper, eller artefakter.

2.3.1 Livsmestring og livstolkning

Kari Jordheim forklarer om livsmestring og livstolkning i sin artikkel *Livsmestring i kirke og skole – Å kunne møte livet i gode og onde dager*. Her har hun innledningsvis tatt utgangspunkt i hvordan Kirkerådet definerer livsmestring og livstolkning i arbeidet med trosopplæringen. Det uttalte formålet i *Plan for trosopplæring, Gud gir – vi deler* er begrepet livsmestring:

Plan for trosopplæring i Den norske kirke har som formål å bidra til en systematisk og sammenhengende trosopplæring som vekker og styrker kristen tro, gir kjennskap til den treenige Gud, bidrar til kristen livstolkning og livsmestring og utfordrer til engasjement og deltakelse i kirke og samfunnsliv for alle døpte i alderen 0–18 år, uansett funksjons-evne (Kirkerådet 2010:4).

Livstolkningen handler om å kunne forstå seg selv i relasjonen vi har til Gud, oss selv, andre mennesker og i forhold til skaperverket vi er en del av. Ved å kunne tolke livet på denne måten vil man kunne leve livet i høytid og hverdag, glede og sorg, oppbrudd og kriser, i fellesskap og alene. Livsmestringen handler derfor ikke om å lykkes i livet, slik ordet kanskje høres ut. Det handler om å kunne møte livet i alle faser, både de onde og de gode dagene. Det å ha troen på seg selv og sine ressurser, og ha et håp for fremtiden. Ved å forstå at vi er skapt og elsket av Gud gir et slikt håp et godt grunnlag. (Jordheim, s.63)

2.3.2 Kirkens tro og tradisjon

Det andre aspektet som trosopplæringen inneholder, er kirkens tro og tradisjon. Her skal barn og unge lære å kjenne Gud gjennom Ordet, sakramentene og trosbekjennelsen. De skal bli kjent med den kirken de tilhører og de kristne høytidene. Trosbekjennelsen deles opp i tre trosartikler, og barn og unge skal dermed lære seg hva de ulike trosartiklene handler om. I 1.trosartikkel handler det om å bli kjent med Gud som skaper ved at han skapte jorden, mennesker og himmelen. De skal få høre om og arbeide med undertemaer som det ondes problem, menneskesyn og menneskeverd, forvalteransvaret vi er gitt, Guds omsorg for den skapte verden og den glede og takknemligheten vi har for det som er skapt. I den 2.trosartikkelen skal barn og unge få bli kjent med Jesus som frelseren, herren og vår venn, ved fortellinger om han som sann Gud og sant menneske, fortellinger om forsoning og frelse, død og oppstandelse og

hvordan Jesus møter og elsker mennesker. I den siste trosartikkelen skal det jobbes med hvem den hellige ånd er, og hvordan den leder inn i kirken og frelsen. Det skal også her arbeides med misjon og den verdensvide kirke, sakramenter og bønn. Barn og unge skal lære å jobbe med Bibelen ved å bli kjent med dens oppbygging med særlig vekt på fortellingene om Jesu liv og evangeliene. Det er også et fokus i dette aspektet om kirkens historie og trosopplæringen skal da sørge for at barn og unge får kjennskap til viktige hendelser og personer som har vært med å prege fortiden og nåtidens kirke (Kirkerådet, s. 16).

2.3.3 Kristen tro i praksis

Det siste aspektet i trosopplæringens innhold er i kjernen av hva denne avhandlingen handler om. Læring gjennom tilegnelse og deltakelse i fellesskap. I trosopplæringsplanen står det om hvordan barn og unge skal lære seg kristen tro gjennom å delta i gudstjenester, lese Bibelen, delta i menighetens diakonale arbeid ved å vise nestekjærlighet i praksis, se og erfare den verdensvide kirke gjennom misjon, praktisere tro gjennom medarbeiderskap og jobbe med de ti bud, det dobbelte kjærlighetsbudet osv. (Kirkerådet, s.16-17)

2.3.4 Kjernetekster i Plan for trosopplæring, Gud gir – vi deler

Kjærlighetens høysang	1 Kor 13
Guds kjærlighet	1 Joh 4,7-11
Fred med Gud, rettferdiggjort av tro	Rom 5,1-11
Av nåde er dere frelst	Ef 2,1-10
Åndens frukt	Gal 5,16-26
Gled dere!	Fil 4,4-8
Herren er vår Gud	5 Mos 6,4-9
Velsignelsen	4 Mos 6,22-27
Hva er da et menneske?	Salme 8
Herren er min hyrde	Salme 23
Tilgi meg Gud	Salme 51
Bønn, klage og tillit	Salme 71
Du har skapt meg på skremmende underfullt vis	Salme 139
Lovsyng Gud!	Salme 150
Skapelse og syndefall	1 Mos 1,1-3,24
Guds løfte til Abraham	1 Mos 12,1-3
Miriam redder Moses	2 Mos 2,1-10
Gud kaller Moses	2 Mos 2,23-3,15; 4,10-16
De ti bud	2 Mos 19,20; 20,1-20
Den store soningsdagen	3 Mos 16
Samuel i tempelet	1 Sam 3
Guds løfte til David og hans ætt	2 Sam 7,1-17
Møte med Den hellige	Jes 6,1-8
Sosial rettferdighet	Amos 5,7-15
Den nye himmel og jord	Åp 1,1-2,21,1-5

Juleevangeliet	Luk 2,1-20
Påskefortellingen	Matt 26,1-28,10
Såret for våre overtreddelser	Jes 52,13-53,5
Dåps- og misjonsbefaling og Kristi himmelfart	Matt 28,16-20 og Apg 1,1-14
Talsmannen	Joh 14,16-18
Pinsedag	Apg 2,1-13
Jesus som 12-åring i tempelet	Luk 2,41-52
Jesus metter 5000, Jesus går på vannet	Joh 6,1-35
Jesus tar imot barna	Mark 10,13-16
Guds barn	Joh 1,9-12
Jesus er veien, sannheten og livet	Joh 14,6
Enkens sønn i Nain	Luk 7,11-17
Jesus hos Marta og Maria	Luk 10,38-42
Tolleren og Fariseeren	Luk 18,9-14
Jesus og den rike unge mannen	Luk 18,18-30
Jesus og Tomas	Joh 20,24-29
Guds rike er som sennepsfrøet	Mark 4,30-34
Den barmhjertige samaritan	Luk 10,25-37
Sauen som ble funnet	Luk 15,1-7
En far som ventet	Luk 15,11-32
Bergprekenen	Luk 6,20-49
Fadervår	Matt 6,6-13
Det dobbelte kjærlighetsbud	Matt 22,37-40
Den gylne regel	Matt 7,12
Den lille bibel	Joh 3,16

(Kirkerådet, s. 46-47)

2.3.4.1 Hvordan brukes kjernetekstene i trosopplæringen?

I kjernetekstene som tabellen viser til i forrige punkt, står det ingenting om hvilken aldersgruppe som passer til hvilke tekster. Plan for trosopplæring, *Gud gir - vi deler* viser til at det må gjøres en aldersbegrensning for å kunne få en utvidet forståelse av Bibelens budskap, gjennom gradvis opplæring. (Joachimsen mfl., s.138). Planen viser heller ikke til hvordan man skal kunne ha en systematisk og sammenhengene trosopplæring. Flere av de lokale planene som er sett på i rapporten til Joachimsen mfl. fra 2018, viser til at der bibelbruken er hyppig og omfattende, er med på å gi en større grad av bevissthet om hvordan læring skjer gjennom tilegning og deltakelse. Livstolkning- og livsmestringslære gjennom redskaper og artefakter i undervisningen tilbys barn og unge gjennom bibeltekstene. (Joachimsen mfl., s.140)

Mange tenker at Bibelen ikke er en barnebok fordi den er altfor kraftig kost, dvs. den er for voldelig og har for mange etisk vanskelige konflikter og et foreldet gudsbilde.
(Leganger-Krogstad, s.124)

I kjernetekstene som blir presentert i trosopplæringsplanen er det få av de vanskelige tekstene som blir listet opp. Det er ingen tekster om helbredelsesfortellinger. Fortellinger fra Matteus- og Lukasevangeliet som Bergprekenen (Luk 6, 20-49), og Fadervår (Matt 6, 6-13) er tekster som er listet opp i kjernetekstene mens fortellingene om Jesus som helbreder, eller Jesus med den spedalske, og den lamme mannen (Matt 8,1- 9,34) som står skrevet like ved i Bibelen utelates. En tanke er som Leganger-Krogstad skriver i sin rapport at det blir kraftig kost for barn og unge. Likevel er det ikke gitt at vi beskytter barn og unge ved å utelate disse fortellingene, eller ved å harmonisere Bibelen. (Joachimsen mfl., s.137). Barn og unge er godt kjent med drama og fiksjon gjennom ulike medier i dagens samfunn, og ved å ikke fortelle om de «vanskelige tekstene» fra Bibelen undervurderer vi de unge. Konfirmanter og ungdommer som får utdelt Bibelen i en gudstjeneste i starten av et undervisningssemester får dermed en bruksbok som de ikke vet hvordan de skal tolke, samtidig som undervisere tar det litt for gitt at de skal selv utforske og ta i bruk Bibelen. Dersom vi lærer barna om bare det gode, gir vi dem ikke ressurser nok til å kunne klare å mestre egne liv inn den voksne verden. Det blir som å gi ut en kniv uten å ha lært bort hvordan man spikker. I *Gud gir – vi deler* står det konkret under aspektet om Kirkens tro og tradisjon at barn og unge skal lære om Jesu lignelser og Jesu underer. Likevel er det flere av lignelsene og underne som er utelatt fra kjernetekstene.

3 Analyse

3.1 Primære, sekundære og tertiære artefakter i «Se, smak og kjenn!»

Se, smak og kjenn! består av et ressurshefte, i tillegg til *Levende bibelfortellinger*, en boks med 80 bildekort av ulike bibelfortellinger. Hver bibelfortelling består av 8 ulike bildekort med malte bilder på fremsiden. Bildene kan vises frem til konfirmantene mens underviser har fortellingen og forklaring av tegn-til-tale på baksiden. Undervisningsopplegget går over 10 samlinger, der hver samling er en repetitiv øvelse frem mot konfirmasjon. Dette for at konfirmantene som har tilretteleggingsbehov skal kunne kjenne på en forutsigbarhet og trygghet inn mot selve konfirmasjonsgudstjenesten.

Hver samling har 6 ulike undervisningsstasjoner, som alle inneholder ulike bruk av artefakter. Stasjonssamlinger er et kjent opplegg for flere undervisningsansatte, kanskje spesielt i

forbindelse med høytidsvandringene for skole- og barnehager. Denne måten å ha undervisning på fungerer også godt med grupper som har ulike behov. I *Se, smak og kjenn!* er det primært grupper med funksjonsnedsettelse som er i fokus. Opplegget baseres på å hele tiden skape en følelse av trygghet og tilhørighet, i alt som skjer. Rune Rasmussen, som har utarbeidet opplegget, presiserer at det kan også foregå en «motsatt integrasjon» med funksjonsfriske og funksjonsnedsatte konfirmanter i gruppa. Dette for at opplegget kan være med på å skape diakonale ferdigheter hos alle som deltar. Med dette perspektivet kan opplegget være en inspirasjon, og ha en mulig overføringsverdi til bibelundervisning for ungdom, både i kirken og i andre settinger som leir o.l.

I presentasjonen av stasjonene her videre, kommer det frem at de primære artefaktene er de redskapene som tas i bruk på de ulike stasjonene. De sekundære artefaktene er når gruppen samlet er med på å øve på gudstjenesten de skal ta del i på slutten av semesteret. Liturgien som presenteres underveis på noen av stasjonene er også en sekundær artefakt. Ved stasjonen der bibelfortellingene og bibelkortene legges frem, er det også tertiære artefakter i sving når konfirmanter får høre historiene om Jesus. Her stiger de selv inn i en forestillingsverden når de ser bildene samtidig som underviser forteller historien.

3.1.1 Bruk av artefakter på stasjonene

Stasjon 1: Ved første stasjon brukes non-verbal kommunikasjon og språket spesielt, som artefakter. Det gjøres for å ønske velkommen og tydelig vise at det er lagt til rette for konfirmanter som kommer. Opplegget starter med at konfirmanter og ansvarlige voksne møtes i våpenhuset. Før opplegget ved denne stasjonen settes i gang, blir den enkelte konfirmant møtt i døren og får hjelp til å kle av seg yttertøy og finne frem konfirmantpermen som de fikk da de ansatte var på hjemmebesøk og fortalte om opplegget. Konfirmantpermen brukes her som en primær artefakt i læringsprosessen. Den non-verbale kommunikasjonen ved at det står noen i døren og venter på konfirmanter er også en artefakt som fremmer trygghet, som igjen fører til læring. En annen primær artefakt er at det er satt frem en ring av stoler. Konfirmanter har fra første samling, fast plass gjennom året fordi det skaper en trygg ramme. Sang synges og det gis informasjon om hva som skal skje denne dagen ved bruk av en plakat med oversikt over alle stasjonene. Dette gjøres for å skape gjenkjennelse til slik man er

vant med fra gjennomgang av skoledagen på barneskolen. Det samme gjelder ved at konfirmantene blir tiltalt med navn allerede ved start, og ord som «du» og peking blir unngått, for å skape en nærhet og ikke distanse. Samlingen avsluttes med at konfirmantene stilles opp i prosesjon for å gå videre til neste stasjon. Oppsummert i denne stasjonen er artefaktene som brukes sang, plassering av voksne, avkledning av yttertøy, språk (tiltale ved navn og velkommen) og bruken av stoler og de faste plassene.

Stasjon 2: Ved neste stasjon er det fortsatt mye non-verbal kommunikasjon som tas i bruk. Her spesielt ved at de ansatte markerer inngangen til stasjonen ved alteret, ved å kle på seg liturgiske drakter. Dette gjøres for å vise til hvor gruppen befinner seg, og at dette ikke er et hvilket som helst rom eller en vanlig klasseromsundervisning. Gruppen går samlet opp midtgangen i prosesjon, og frem til alteret på samme måte som på konfirmasjonsdagen. I prosesjonen bærer de konfirmantene som klarer, utstyr som skal dekkes på alteret og også prosesjonskorset. Her er det da disse gjenstandene som brukes som artefakter. Konfirmantene bærer samme gjenstand hver gang frem til konfirmasjonssøndagen. Igjen, trygghet og forutsigbarhet. Etter noen samlinger, introduseres konfirmantkappene og alle får øve på å gå i prosesjon med kapper. Når gruppa går inn i prosesjon synges *Kom la oss samles ved Guds bord*, og når velsignelsen er ferdig synges *Måne og sol*. Hvis det er noen konfirmanter som ikke klarer å synge, er de med å gjøre bevegelser eller bruker et instrument. Her brukes språket eller tegn-til-tale som artefakt. Når alle er kommet frem til alteret gir alle sin gjenstand til presten: Når dette er gjort, kneler hver enkelt konfirmant og får tegnet et kors i pannen som tegn på velsignelsen. De som ikke kan knele, sitter i egen rullestol eller på en stol fremme ved alteret. Hjelperne som er med, deltar i prosesjon og sang, men det er kun de ansvarlige har selve velsignelsehandlingen. Stasjonen avsluttes med at presten går ut av alterringen og begynner å innlede til *Måne og sol*. Når refrenget synges, tilføres også tegn-til-tale. De visuelle tegnene gjør det enklere å være med i sangen, både for de som ikke har særlig språk, eller for de som ikke husker sangteksten. Ved denne stasjonen brukes det mye sang, musikk og bevegelser som artefakter for å synliggjøre hva de lærer om.

Stasjon 3: På denne stasjonen skal konfirmantene bli kjent med kirkerommet og kunst og gjenstander som den er fylt med. Konfirmantene skal få en forståelse av hvorfor døpefont, lysgloben osv. er plassert på samme sted hver gang, og også få vite at det er ganske likt i

andre kirkerom. Det synges en sang som passer til dagens fokusgjenstand. Artefakter ved denne stasjonen er de konkrete og materielle redskapene som tas i bruk, som døpefont og lysgloben, kors osv. Disse materielle redskapene er også symbolske i form av hva de betyr for kirken og kristendommen.

Stasjon 4: Her skal hver enkelt konfirmant tenne sitt lys for å bli trygg på Guds nærhet. Konfirmanten skal helst gjøre det selv for å kjenne nærheten til Gud og til tryggheten i gruppa. På denne stasjonen er det en enkel liturgi med sang knyttet til hver enkeltperson når den tenner lys. Alle sitter i ring, og prest/kateket/diakon går inn i sirkelen og ber konfirmantene kommer frem etter tur. På denne stasjonen er det også faste plasser. Lederen henvender seg til den konfirmanten som har reist seg og sier: «*Nå skal vi tenne ditt lys*». Mens konfirmanten tenner, synges det en sang, og resten av gruppen er med å synge. Konfirmantene som trenger assistanse til å tenne lys, får dette. Etter sangen sies det: «*Dette er Jesuslyset*» (Lederen peker på det store lyset i midten av lysgloben, og så peker på det lyset som konfirmanten har tent) «*Dette er ditt lys (navnet på konfirmanten). Her nær Jesus kan du være trygg*». Ved denne stasjonen er det verdt å merke seg hvordan lysteningen ikke gjøres på samme måte som mange er vant til, men at den faktisk har en enkel liturgi hvor konfirmantene blir tiltalt ved navn og får en egen bønn. Språket som brukes her, er med på å skape et fellesskap. Lystenning er en ganske kjent religiøs artefakt, ettersom Jesus sier at han er verdens lys (Joh 8, 12).

Stasjon 5: Ved denne stasjonen kommer de nevnte bibelkortene frem, og tas i bruk som en artefakt. Den er både primær og tertiær ved at den brukes som et konkret redskap i fortellingene, men også skaper en forestillingsverden ved de malte bildene på fremsiden. På baksiden av kortene er det tegn-til-tale som er med å styrke kommunikasjonen for dem som ikke har like god hørsel som de andre, eller som har behov for enda mer visuell kommunikasjon i tillegg til bildene. Målsettingen ved denne stasjonen er å kunne gi en enkel bibelundervisning knyttet til høytidene, skapelsesfortellingen og fortellingen om Jesus. Ved hjelp av bilder på skjerm eller med de fysiske bibelbildekortene blir bibelfortellingene levendegjort. Et mål er at konfirmanten selv skal lære fortellingene og så kunne stige inn i handlingen ved gjenkjennelse. Fokuset her er på det visuelle, og det å erfare og se selv. Rasmussen vil at alle sansene kunne tas i bruk i bibelarbeidet. Det er også tenkt at det som

læres i timene, skal snakkes om hjemme hos den enkelte konfirmant for å kunne bearbeide tekstene. Bruken av konfirmantpermen kommer her spesielt inn. På hjemmebesøket som er i forkant av første samling velger den enkelte konfirmant sin egen sang som skal følge konfirmanten gjennom undervisningssamlingene og frem mot konfirmasjonen. Denne sangen settes opp på et ark sammen med et bilde av konfirmanten. Dette arket blir liggende i konfirmantpermen. På denne stasjonen vil konfirmantene komme frem etter tur og får spille et instrument til sangen sin, mens resten av gruppa er med å synge. Når alle har sunget sin sang, begynner undervisningen med formidling av bibelhistoriene. De ulike bibelhistoriene presenteres litt senere i denne analysen. Målet med presentasjonen av de ulike bibelfortellingene er for å gjøre historiene livsnære og relatert til eget liv. Ved denne stasjonen er det mange artefakter som tas i bruk. Konfirmantpermen er bla. en artefakt som her da samler opp alle historiene og fortellingene som er undervist om, som til slutt skal resultere i en «fullverdig» bibel for denne gruppen. Dessverre blir bibelundervisningen i opplegget her litt i det tynneste laget, da Bibelen har flere historier enn bare de som Rasmussen presenterer.

Stasjon 6: På den siste stasjonen utformes konfirmantpermen. Målsettingen her er å få bygget opp permen slik at konfirmanten husker det som gruppa har gjort sammen, og får mulighet til å bearbeide stoffet hjemme. Permen er et slags bindeledd mellom kirken og hjemmet. Konfirmantene sitter rundt småbord med sine hjelpere. Det utstyret som trengs her er i forkant av samlingen funnet frem, slik at det ikke går utover tidsbruken. Som ved første stasjon, er det non-verbale med å prege læringssituasjonen. I permen fylles det inn med «formingsoppgaver» som er tilknyttet dagens tema. Konfirmantpermen utvides med innhold etter hver samling for å fremme læring ved repetisjon og gjenkjennelse. Etter at permen er fylt med dagens ark, avsluttes samlingen med sang.

3.1.2 Hvilken funksjon har artefaktene i *Se, smak og kjenn!*?

I presentasjonen av de ulike stasjonene kommer det frem flere ulike artefakter når det skal undervises om kirken, historiene og i formidlingen om hvem vi er som mennesker, og hvorfor vi er skapt. Sammenhengen mellom de symbolske, og de materielle artefaktene kommer frem i det de ansatte kler på seg de liturgiske draktene, og når konfirmantene etter hvert får gå med konfirmantkapper. Disse kappene er ikke bare uniformer, men også et symbol ved at den hvite

drakten representerer renhet og dåpen. Gjenstandene som bæres frem til alteret er materielle, men symbolske i det de representerer Jesu blod og legeme. Det samme gjelder Bibelen med skriftene og ordene som den formidler, og korset som symboliserer Jesu lidelse, død og oppstandelse.

Artefaktene som tas i bruk i opplegget, er i flere av tilfellene her gode pedagogiske grep for å kunne lære gjennom deltakelse. Som tidligere nevnt hevder Sandsmark at det hele tiden skjer en kommunikasjon mellom individ og den sammenhengen de er en del av. Dermed skjer det her læring på flere nivåer når artefakter tas i bruk underveis i undervisningen. Dette vil ikke bare fungere for den gruppen som opplegget er tiltenkt, men også hos funksjonsfriske deltakere eller elever. Når en historie blir fortalt tilhørende med noe visuelt eller er hørbart gjennom musikk og salmer, sitter historien bedre. Det er lettere for lytteren å følge med på hva som skjer og memorere. Opplegget her svarer til læringsmålet om at konfirmandene skal kunne gjenfortelle historien ved enten tale, tegn eller ved å bruke bildene på bibelkortet når de gjennom alle samlingene repeterer de samme stasjonene hver gang.

3.1.3 Bibelfortellingene ved fortellingsstasjonen

I første undervisningssamling er det lagt opp til at det er skapelsesberetningen som skal læres. I den andre samlingen er det *Jeg er skapt i Guds bilde*. Ingen bibelfortelling legges frem, men kun referanser til kristne verdier og til at vi er skapt av Gud. Ved den tredje samlingen er det juleevangeliet som er tema, men her er det heller ingen bibelhenviing. Det samme skjer på de resterende undervisningssamlingene. På den fjerde samlingen er det *Jesus og barna*. Ved den femte er det *Jesus og Sakkeus*, og ved den sjette er det *Jesus metter 5000*. Syvende og åttende samling er det *Jesus stiller stormen og Fadervår!* som er temaer. De siste to samlingene er høytidspreget og handler om *Jesus døde*, *Jesus lever (påske)* og *Jesus er nær oss (pinse)*. I fremstillingen av hvilke bibelhistorier som skal læres, er det kun den første samlingen i ressurshefte som har bibelhenviinger. Der står det skapelsesberetningen (1. Mos 1, 1-31 og 1. Mos 2, 1-4).

3.2 Bibelen som artefakt i «Se, smak og kjenn!»

Det kan virke som om bibelfokuset i opplegget blir for snilt og mer «predikant-preget» enn teologisk forankret. Det er selvfølgelig lettere å undervise om at Jesus var en god og snill mann, og vise til den gylne regel om at vi må være gode mot hverandre. Utfordringen blir når ungdommene møter andre som har hørt helbredelsesfortellinger eller andre fortellinger om utroskap, vold o.l. som kan gjøre mer skade enn nytte i møte med usikker ungdom. Burde ikke gruppen som *Se, smak og kjenn!* er tiltenkt få mulighet til å lære seg å bli rustet, og dermed kunne stå støtt når de senere møter på mennesker med andre bibelsyn? Det er mulig det ikke er helbredelsesfortellinger i dette opplegget fordi det blir for utfordrende å undervise om, men de vanskelige tekstene må også prekes over. Gjør vi ikke det, forteller vi ikke sannheten om Bibelen. I presentasjonen av de ulike samværene i ressurshefte står det ikke bibelhenvvisninger annet enn i første samling om skapelsesberetningen. Det er muligens tenkt at det er innforstått hvor i Bibelen disse fortellingene er hentet ifra, men selv ferdig utdannede menighetspedagoger og kateketer har ikke nødvendigvis gått på søndagsskole eller vokst opp med bibelundervisning. Opplegget vil da kanskje bli som Sandsmark trekker frem, et sted hvor det skaper et skille mellom de som er innenfor og utenfor. Språket som medierende artefakt vil her skape mer uro enn engasjement. Når ikke selve Bibelen som bok brukes i opplegget, men bare bibelkortene, vil dette også lage et skille dersom konfirmanter som kommer på opplegget går i klasse med funksjonsfriske. Konfirmanter med tilretteleggingsbehov kan også være søsken av tidligere eller nåværende konfirmanter som får et helt annet og mer utfyllende innhold. Historiene blir her i presentasjonen av samværene fortolket av Rasmussen, og deretter fortolket av den som skal ha undervisningen når det ikke henvises til originalteksten i Bibelen. Blir da «presten» som Rasmussen henviser til, mer en predikant, som bare vil lære bort det han/hun liker best? Med egne tolkninger av tekstene? Når underviserne skal finne frem til hvor fortellingene står kan det også oppleves som merarbeid, som igjen kan resultere i slett arbeid, gjenfortelling og enda flere fortolkninger. Det forutsetter da mye planlegging i forkant og det er ikke like lett for en evt. vikar å hjelpe til dersom en av de ansatte er syke. Opplegget blir dermed sårbart og ved at det bare «eies» av den som er ansvarlig for det, blir det ikke et helhetlig menighetsprosjekt. Konfirmantundervisningen bør være lik, om ikke nasjonalt, så lokalt. Da vil helheten og nivået på undervisningen få bedre kvalitet. Leganger-Krogstad viser i sin rapport til Bibelen som en primær artefakt, og en daglig bruksbok, men Rasmussen er i sitt opplegg mer opptatt

av å tilbe Gud og søke han sammen på hver enkeltes premiss, enn å tilegne oss kunnskap (Rasmussen, s.8). Opplegget slår litt sprekker her ettersom den enkelte konfirmant som kommer til dette opplegget kan ha mye bibelkunnskap eller være en del av en familie som bruker Bibelen som en bruksbok. Da er det en utfordring hvis opplegget er forutinntatt om hvem disse ungdommene er, og hva de har med seg av kunnskap. Vi kan ikke vite noe som helst om ungdoms kunnskap lenger. I dag florerer det på internett og sosiale medier om både liberale og konservative bibelsyn. Det er derfor viktig at ungdom som melder seg opp til konfirmasjon får opplæring i hva som faktisk står skrevet i Bibelen, og at det ikke bare er gjenfortellinger av noens oppfatning. Det samme gjelder når barn og unge kommer på sommerleir eller festivaler. Det er ansatte og bibeltimedholdere som har som ansvar å ta deltakere på alvor og være klar for å ta imot alle spørsmål og tanker som kommer frem under undervisningen.

Bibelfortellingene får ikke noe liv når den står bare imellom to permer, men dersom den kommer «i kropp» kan den skape tro og også gi næring til troens liv. (Torgauten, s.14) Rasmussen legger frem innledningsvis i *Se, smak og kjenn!* at tegningene som er brukt i forbindelse med bibelopplegget skal være med å forsterke historiene som fortelles. Det er valgt ut konkrete tegninger for at konfirmantene skal lettere kunne se sammenhengen og linjene i fortellingen, og det som er unødvendig informasjon skal holdes utenfor slik at det er lettere å konsentrere seg. Intensjonen her er god, og forståelig. Likevel er det også opp til mottaker hvordan den lar seg rive med og ut i en tolkningsverden, slik som det er eksempel på med i teorien om de tertiære artefaktene. Rasmussen viser til at det ikke er en målsetting å skulle forklare og tolke tekstene, men la historiene om Jesus tale for seg selv fordi de er fortellingen som kan stå på egenhånd. Videre hevder han at det å kunne se sammenhengen i historien og kunne gjenfortelle er en god hjelp i læringen selv om en ikke har så gode leseferdigheter (Rasmussen, s. 26).

4 Drøfting

4.1 Dagsaktuelt eller utgått på dato?

Undervisningsopplegget er fra 2006, og i 2009/2010 vedtok kirkerådet trosopplæringsplanen *Gud gir, vi deler*. Det er over 13 år siden trosopplæringsplanen ble vedtatt, og de kjernetekstene som ble vedtatt i planen på den tiden er ikke i like stor grad i fokus underveis i konfirmantåret. Trosopplærere, menighetspedagoger, kateketer og prester må til enhver tid utforme undervisningen ut ifra hvordan konfirmantkullet er satt sammen. I *Se, smak og kjenn!* vises det ikke til bibeltekster, men bare gjenfortellinger. Hva gjør dette med Bibelen som lærebok og bruksbok? Får vi en enda større distanse til bruk av Bibelen når opplegget bare tar de gode historiene? *Se, smak og kjenn!* promoterer og «hylles» fortsatt i flere settinger som det eneste opplegget knyttet til tilrettelagt konfirmasjon. I *Gud gir – vi deler* står at det konfirmanttiden skal ha et omfang på 60 timer. *Se, smak og kjenn!* er ifølge ressursheftet berammet på 10 timer. Opplegget samsvarer da ikke med det resten av konfirmantene får. Hva gjør det med kvaliteten på timene til de med tilrettelagte behov? Stasjonene som Rasmussen har lagt opp til kan tilsynelatende virke enkle å gjennomføre. Hva skjer da med kvaliteten på innholdet dersom noe oppstår underveis? Det er ikke et ukjent fenomen at når en jobber med barn og unge kan uforutsette ting skje. Det er vanskelig å vite hva som har skjedd på skolen, i friminuttet og på veien til kirken. Undervisningen må ofte ta stilling til ytre påvirkninger og undervisningen kan gå fra å handle om påske, liv og død, til å handle om etikk, ansvar og valg ut ifra det som har skjedd i løpet av skoledagen til konfirmantene eller noe som rører seg i ungdomsmiljøet. Det blir da opp til underviseren hvordan den klarer å håndtere det. Har man her ikke flere å spille på, kan undervisningen enten falle sammen eller ende opp i noe helt annet. Det er muligens lettere å håndtere når dette skjer i en skoletime, for der møtes de igjen til neste time etter friminuttet, eller dagen etter. I rammene som er gitt i undervisningsopplegget til *Se, smak og kjenn!* hvor det bare er 60 minutter til rådighet og 10 samlinger i løpet av et år kan det være litt sårbart med så korte samlinger og stasjoner.

Opplegget i *Se, smak og kjenn!* inviterer til kreative prosesser som kan inspirere og glede ansatte som ikke før har hatt et tilrettelagt opplegg som fungerer. Likevel er det noen utfordringer som analysen viser til. En utfordring i opplegget er at det er viktig at den ansatte som er med fra start må være med hele veien til konfirmasjonsdagen, og det kan derfor ikke

komme inn en annen prest eller underveis. Intensjonen med dette er forståelig for at opplegget skal være forutsigbart for gruppen som kommer. Likevel kan dette sette en stopper for å kunne gjennomføre i de områdene der det er ressursmangel, eller der hvor stabene er sårbare grunnet sykdom. Det gjør at alternativet blir en-til-en undervisning, og konfirmantene som har like mye krav på fellesskap som andre, mister dette i en ellers sårbar tid.

Undervisningsopplegget er som tidligere nevnt fra 2005, men er fortsatt et av svært få ressurser inn i praksisen rundt tilrettelegging for barn og unge i kirkelig kontekst.

«Funksjonshemmingsteologi», også kalt «disability theology», er en del forsket på. Her er det derfor et mulighetsrom for å kunne utvikle flere ressurser med enda mer faglig tyngde, enn det *Se, smak og kjenn!* viser til. Barn og unge med funksjonsnedsettelse har like mye krav på trosopplæring som funksjonsfriske. Det bør derfor utarbeides mer undervisningsopplegg knyttet til denne gruppen.

Gudstjenesteliturgi har de siste årene vært oppe til revisjon og diskusjon i menigheter i Den norske kirke. Liturgien som presenteres i *Se, smak og kjenn!* baserer seg på mye «call and response», med involvering av de som sitter i benkeradene. Dette er en god pedagogisk måte å feire gudstjeneste på, slik at alle får deltatt. Likevel er det en fallgrube at det som utvikles for de med tilretteleggingsbehov skal være annerledes enn det man erfarer når man går til gudstjeneste på en vanlig søndag. Gruppen vil dermed forskjellsbehandles og de vil ikke få samme innhold som resten av menigheten. Dersom vi skal drive inkluderingsarbeid må vi ikke lage egne opplegg som gir et skille i hvem som blir den indre og ytre kjernen. I gudstjeneste i Den norske kirke er det flere som rapporterer om at det ofte faller ut når preken holdes. Når det bare er ord som fortelles, og da vanskelige teologiske ord og situasjoner som ikke nødvendigvis forklares, er det ikke lett for deltakerne som går i gudstjenesten å følge med. Det er i hvert fall ikke enkelt å følge med dersom man ikke er hørende eller har problemer med å fokusere og konsentrere seg. Dette perspektivet er lett å glemme for predikatene. Det er ikke før en selv sitter som tilhører at en legger merke til hvor fort tankene svinner hen. Dette skyldes ikke bare retorikken til presten, men også om forkynnelsens metodiske tilnærming (Torgauten, s.39).

Ettersom denne avhandlingen er begrenset er det i utgangspunktet ikke plass til å gi en fullverdig analyse om hvorvidt *Se, smak og kjenn!* holder mål opp mot trosopplæringens

innhold. Likevel er det viktig å få frem at det er deler av de tre aspektene som opplegget er innom. Rasmussen innleder delen om *Tema og metodikk for undervisningsdelen av opplegget* ved å presisere at det er vanskelig å finne hjelpemidler og materiell som passer til den målgruppen som opplegget er tiltenkt. Bibelkortene som er utarbeidet til dette undervisningsopplegget har en intensjon om å være med å konkretisere bibelhistoriene for å gi en dypere relevans inn i disse ungdommenes livsforståelse og livssituasjon (Rasmussen, s. 26). Her lykkes Rasmussen i å få opplegget til å svare på deler av målene ved Livstolkning og livsmestring i *Gud gir – vi deler*. Opplegget er samtidig også innenfor en del av rammene som er gitt i de to andre aspektene som omhandler kirkens tro og tradisjon, og kristen tro i praksis. Likevel er det her noe mangelfullt. Det mangler noen refleksjonsdeler inn i de store spørsmålene om hvem ungdommene er, og kanskje spesielt samtale eller undervisning om det ondes problem. Dersom opplegget hadde hatt et større omfang, ville det muligens vært rom for flere deler med refleksjon. Oppleggets styrker i kristen tro og praksis er bruken av sang, bønn og gudstjenestefeiring.

4.2 Overføringsverdi til tross for kritisk blikk?

Huspostillen og Bibelen var før i tiden de to eneste bøkene man hadde i hjemmet. Huspostill er nå et ukjent begrep, men det er en andaktsbok med oppbyggelige kristne fortellinger som ble lest i hjemmene, som en del av en hverdagsrutine (Torgauten, s. 26). Nå er det ikke lenger en del av menneskers hverdagsrytme å lese verken bibel eller huspostill. Det var vanlig å ha andakter hjemme, og det er nå byttet ut med fritidsaktiviteter, Netflix og gaming. Vi blir i mye større grad påvirket gjennom de sosiale settingene vi er i, også gjennom mediene. Netflix og andre strømmetjenester tilbyr utallige filmer, og det er enkelt å bare kunne «swappe» til neste film når det begynner å gå litt trått eller det ikke er morsomt nok. Nå er det i mye større grad opp til undervisere å holde på konsentrasjonen til elevene. Så hvordan skal vi klare å holde på konsentrasjonen deres under bibelundervisningen? Vi må ta i bruk de artefaktene som passer til tiden. Satt på spissen er det ikke lenger «Overhead» eller utdeling av glansbilder eller annet utdelingsmateriale tilknyttet bibeltekstene som skal til for at formidlingen skal kunne gå «rett hjem». Det er ofte i kriser at folk tar til tro, og post-pandemi er det muligens flere som har kjent på at det er noe som mangler. Kanskje er det nettopp derfor vi ikke skal gi opp håpet om undervisning hjemme, selv om det mest sannsynlig kommer i et annet format enn i huspostillen. Med bibelbildekort eller andre artefakter kan vi ta inn over oss oppmuntringene

som Moses ga ved at vi skulle ta vare på fortellingen om Gud. Ikke som fromhetsgjerning eller plikt, men fordi vi vet at det er en grunnmur i troen vår (Torgauten, s.27). Dersom vi henter inspirasjon fra konfirmantpermen i *Se, smak og kjenn!* kan vi kanskje klare å holde på konsentrasjonen rundt bibelfortellingene også på fritiden. Det er nok i overkant optimistisk å tenke at dagens ungdom skal gå rundt med en perm, eller med Bibelen i vesken. Supplerende bruk av apper eller sosiale medier kan kanskje fungere. Utfordringen vår med internett og sosiale medier rett i lomma kan også gjøre det vanskelig å få formidlet det som er fakta. Ungdoms kunnskap om kildekritikk fra skolen må også læres i bibelundervisningen. De skal selvfølgelig ikke måtte lære seg gresk og hebraisk for å kunne tyde tekstene, men vi må være ærlige med dem om hvordan mennesker i lang tid har levd med Bibelen.

Som nevnt i presentasjonen av de ulike stasjonene er en av de artefaktene som tas i bruk i *Se, smak og kjenn!* non-verbal kommunikasjon. Ved flere anledninger bruker vi non-verbal kommunikasjon når konfirmanter kommer til undervisning. Det kan være så enkelt som at vi har undervisningen i et kirkerom, som forteller om hva slags undervisning vi har. Da vet de som kommer til undervisning at denne dagen er det ikke undervisning om vennskap, men om noe som er mer relatert til selve rommet eller til konkrete bibelfortellinger som gjør at en bruker kirkerommet en ressurs. Det samme skjer når vi feirer gudstjeneste og vi ber konfirmantene ta på seg kapper når de er ministranter. I alle stasjonene i *Se, smak og kjenn!* er det lagt opp til at konfirmantene ikke trenger å stresse med hva som skal skje fordi det er et repetisjonsopplegg. De er hele tiden forberedt på at det skjer det samme som sist. Ungdom skal i dag prestere til enhver tid, og de skal helst ha lært alt pensum før læreren har kommet innenfor døren til timen. Her kan *se, smak og kjenn!* være en inspirasjonskilde til det å ta undervisningen ned på bakkenivå igjen. Å ta undervisningen helt ned på minimum nivå ved start kan være med på å gjøre at ungdommene har lyst til å lære mer. Det vil alltid være noen som ikke har gjort leksene sine, og for å unngå å skape skiller kan det være en ide å ha oppsummering i hver time, om hva de lærte forrige gang. Ved repetisjon er det lettere å ta del i det som ble undervist sist. Dette kan forhåpentligvis motvirke en følelse av hvem som er «innenfor og utenfor» eller om man er «en god kristen». Dersom det brukes et språk som er mer hverdagslig kan ungdommene selv få reflektere rundt bibeltekster og mulighet til å oppdage hva det kan bety inn i eget liv. Legges det til rette for at oppleggene ikke bare stopper opp midt i ved uforutsette ting som oppstår, men tas opp igjen neste gang, vil

undervisningen bli bedre i sin helhet. Post-pandemi er det en økning av ungdommer som har sosial angst og andre hensyn som gjør at de ikke kan følge undervisning. Disse kan også få utbytte av at det gjøres veldig enkelt. Oppleggene kan også da sendes ut digitalt. Er opplegget konkret nok, og lett å finne svar på gjennom bibelbruk kan det også være enklere for de med lese- og skrivevansker å ta del i. Undervisernes språkbruk må gjennomgås ved at setninger som «du vet jo Sakkeus» eller «Det står jo i Johannesevangeliet». En kan ikke lenger anta at alle vet hvordan bibelhistoriene går, eller hvilke karakterer som hører hjemme i Bibelen.

Formuleringene i oppgavene som gis i undervisningen må være enkle og konkrete slik at det ikke er noen tvil om hvordan man skal kunne lære best mulig. Hvis en overfører bruken av hvordan *se, smak og kjenn!* tar i bruk en timesoversikt, der konfirmanter får vite om hvilke stasjoner de skal gjennom, vil det kanskje være lettere å forberede seg til undervisning. Dersom underviser sender ut en undervisningsplan med bibelhenvísninger til hvor dagens tema er hentet fra, kan ungdommene koble seg på mentalt før de er fysisk til stede. Da vil muligens også undervisningen tatt litt mer seriøst. Et forslag kan være å utforme to-tre spørsmål knyttet til deres liv som passer til bibeltekstene og sende ut i forkant. En annen tanke er å knytte det enda mer opp mot ungdommens hverdag ved at de utfordres til å svare på spørsmålene på andre måter som f.eks. ved å lage små videosnutter eller fiktive innlegg på sosiale medier, der mesteparten av deres daglige liv allerede foregår.

Ungdomsledere i kirken er også opptatt av undervisningen som blir gitt til konfirmanter. Konfirmasjon skal opp som tema på årets kirkemøte, og i Tunsberg bispedømme hevder ungdommene selv at undervisningen i konfirmanttiden gir ringvirkninger inn i ungdomsarbeidet. Dersom konfirmanter blir tatt på alvor og undervisningen blir gitt på deres premisser, vil ungdommene lettere bli med videre som ungdomsledere eller med i annet ungdomsarbeid. I protokollen fra ungdommens bispedømmemøte (UBDM23) i Tunsberg bispedømme kommer det frem flere forslag til hvordan undervisningen kan gjøres aktuell for ungdom i dag. De lister opp forslag som quiz for å aktivisere, visuell læring gjennom film og konkurranse i å slå opp i Bibelen (UBDM23, s. 15). Her har ungdommene klart å favne flere grupper, både de som er konkurransesstart og de som lærer bedre gjennom det visuelle. Undervisere kan selvfølgelig komme opp med gode ideer til hvordan Bibelbruk kan gjøres mer dagsaktuell, men det er vel så viktig å lytte til hva ungdommene selv mener fungerer.

5 Oppsummering

Vi har nå sett hvordan artefakter i ulik form preger undervisningen i opplegget *se, smak og kjenn!* Opplegget bærer preg av at utvikler av opplegget er mer opptatt av å være predikant, og at bibelhistoriene ikke har like stor plass som først forventet. Da jeg var på kurs i starten av året, og begynte arbeidet med denne avhandlingen var jeg overbevist om at dette var et opplegg som kirken trengte. Jeg er fortsatt overbevist på noen punkter, fordi vi hele tiden er nødt til å gå gjennom opplegg vi bruker for å ta temperaturen på om det holder mål mot den tiden og konteksten vi er i. Mine undervisningsopplegg som jeg selv syntes var vanntette, har begynt å lekke etter pandemien. Det er derfor kjempeviktig at vi hele tiden lærer av hverandre og av ungdommene. Skal oppleggende være livnære, må de også være det for de som er unge i dag. Samfunnet endrer seg hele tiden, og bare de siste månedene bla. kunstig intelligens vært mer aktuelt å snakke om i flere av konfirmantundervisningene. For hvorfor skal ungdom egentlig nå bry seg om tekstbøker og annet som er utskrevet, når de kan bruke mobil, nettbrett og pc til alt de trenger?

Selv om bibelkortene som nå er revidert er kommet med tegn-til-tale, er det fortsatt bare de gode bibelhistoriene som blir fortalt. Jeg stiller meg spørrende til hvorfor ikke opplegget er revidert i sin helhet når det likevel skulle produseres nye kort, eller til at ingen før meg har stilt spørsmål ved mangelen på bibelhistorier?

Siden opplegget til Rasmussen ble publisert i 2006, har det skjedd mye i utviklingen til konfirmantgrupper, og det som på den tiden var et veldig godt supplement til de som ikke klarte å følge den ordinære undervisningen, er i dag aktuell for flere enn bare de med funksjonsnedsettelse. Når ungdom i dag kommer til kirken er det mye mindre kunnskap om bibelhistoriene enn det var i 2006. Derfor er det som analysen påpeker viktig at det fremover rettes mer fokus på hvor i Bibelen historiene er hentet ifra. Det er som nevnt både i teori og analyse ingen helbredelsesfortellinger verken i dette opplegget eller i kjernetekstene som plan for trosopplæring vil at undervisningen viser til. Forhåpentligvis kan dette gi en tankevekker til alle som driver med bibelundervisning. Skal vi bruke Bibelen aktivt fremover i arbeid med barn og unge må vi ta dem på alvor og tørre å snakke om både de gode og de vonde historiene som Bibelen rommer, slik at Bibelen skal kunne være en bruksbok. Til tross for noe kritisk blick på det tilrettelagte opplegget, er det her et stort potensial for videre utvikling. Målet med

denne oppgaven var aldri at ungdom skal kunne Bibelen på rams, og det kommer vi muligens aldri til å klare å oppnå. Analysen har vist at det er mye god pedagogikk som skjer underveis i stasjonene, og flere av disse grepene kan tas med videre som inspirasjon. Arbeid med barn og unge er, og vil alltid være, dynamisk. Vi må bare plassere læringen inn i deres kontekst og hverdag, for at de skal kunne lære gjennom deltakelse og sosiale settinger, slik teoriene viser til. Forhåpentligvis vil denne analysen og avhandlingens problemstilling så et lite frø til videre forskning og utarbeidelse av nytt og spennende materiale i bibelundervisning for ungdom, uavhengig av funksjonsevne.

6 Litteratur

Afdal, G. (2013). *Religion som bevegelse: Læring, kunnskap og mediering* Oslo: Universitetsforlaget.

Johnsen, E. T., Kirkemo, E., Mysen S. J. & Gillebo, M. (2018). *Fra katekisme til liberal pietisme*. Prismet, årgang 69, hefte 1, s. 69-84.

Joachimsen, K., Midttun, A. & Sødal Tveito, H. B. (2018). *Bibelen i utvalgte lokale trosopplæringsplaner i Den norske kirke*. MF-rapport.

Jordheim, K. (2019). *Livsmestring i kirke og skole - Å kunne møte livet i gode og onde dager*

Kirkerådet, Den norske kirke. (2010). *Gud gir - vi deler. Plan for trosopplæring i Den norske kirke*.

Leganger-Krogstad, H. (2018). *Hvordan foregår bibelundervisningen i trosopplæringen i Den norske kirke*. Oslo: Den teologiske menighetsfakultet. MF-rapport 4:2018.

Melangen, K. (2016). *Kunsten å være klar: En fagbok om undervisning i kirken*. Stavanger: Eide

Dahl, T., Engvik, G., Fjørtoft, H., Irgens, E.J., Postholm, M.B, Sandvik, L.V, Wæge, K. (2013) *En gavepakke til ungdomstrinnet? En undersøkelse av den skolebaserte kompetanseutviklingen på ungdomstrinnet i piloten 2012/2013*. Trondheim: NTNU-rapport

Rasmussen, R. (2006). *Se, smak og kjenn! Tilrettelagt konfirmantopplegg med bakgrunns- og metodestoff*. Oslo: IKO-Forlaget AS

Sandsmark, A. (2013). Hva driver vi egentlig med?: En aktivitetsteoretisk analyse av trosopplæringsarenaer. I L. G. Engedal, B. L. Persson & E. Torp (Red.), *Trygge rom: Trosopplæring i møte med sårbare og overgrepsutsatte barn og unge* (s. 209-222). Oslo: Verbum.

Torgauten, T.I. (2017). *Berørt, begeistret og fornyet! Å gi plass for bibelfortellingen*. Oslo: IKO-Forlaget AS

